

FRAUHAMMER Krisztina¹

IMAKÖNYVEK, IMAFÜZETEK AZ OLTÁRISZENTSÉGRŐL

Tanulmányomban az Oltáriszentség tiszteletét segítő, elsősorban a 19. és 20. század első felében (1800–1945) kiadott imakönyveket, imalapokat és elmélkedés gyűjteményeket kívánom áttekinteni. Kutatásomhoz olyan forrásokat kerestem, amelyek célzottan az Eucharisztia tiszteletére állítottak össze, tudva, hogy a magyar lelkiségi irodalom valamennyi ilyen témájú ima- és elmélkedés szövegének az áttekintése messze túlmutatna egy tanulmány keretein. Vizsgálódásaim jelen szakaszában egyelőre csak arra vállalkozom, hogy az összegyűjtött bibliográfiai adatok (lásd a Függelékben) alapján néhány, a korszakra, és hazánkra jellemző lelkiségtörténeti adalékot hozzak az Oltáriszentség kultuszához. Úgy vélem ezekkel is jól aláhúzhatóak a korabeli vallási jelenségek társadalomtörténeti vonatkozásai és összefüggései, valamint kimutatható bizonyos egyházi személyek kultuszalakító szerepe. Kutatásom forrásául az a néhány, imakönyveket felsorakoztató hazai kéziratos bibliográfia és gyűjteményes anyag szolgált, amelyek feldolgozása az utóbbi években indult meg.² Így reményeim szerint írásommal arra is fel tudom hívni a figyelmet, hogy milyen fontos és hasznos lenne a most bemutatott forrástípusoknak átfogóbb kutatása és elemzése.

Bibliográfiai adatok és mögöttes tartalmak

A bibliográfiai adatokból kiolvasható első, és legszembeütőbb sajátosság az imakönyvek kiadásának korszakolása és dinamikája. Ez alapján a függelékben felsorakoztatott könyvek adataiból megállapíthatjuk, hogy az 1800 utáni évektől kezdve fellendül az Eucharisztia tiszteletéhez kapcsolódó imakönyvek kiadása mind a kínálatot, mind pedig a példányszámot tekintve. Az 1800 előtti 6 kiadványhoz képest, 1800 és 2017 között 35 különféle imakönyvet és 16 kisnyomtatványt sikerült listába venni. Többet ezek közül sokszori utánnomással, több nyelven is és nagy példányszámban kiadtak.³ Különösen a 20. század első évtizedeiben tapasztalható a kiadásokban látványos gyarapodás, az előbb jelzett 51 műnek, eddig 73 kiadását sikerült összegyűjteni az 1895 és 1948 közötti időszakból. E folyamatok háttérében természetesen a nyomdászat, a könyvkiadás és az alfabetizáció általános tendenciái is fontos szerepet kaptak, de az Oltáriszentség kultuszának népszerűvé válását is mindenképpen ott kell látnunk.

1 A szerző a MTA–SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport munkatársa.

2 A kutatásomhoz összegyűjtött művekről, illetve azok forrásairól a függelék és lábjegyzetei adnak tájékoztatást.

3 A *Vezérkönyv az Oltáriszentség folytonos imáadására* című imakönyv 19. kiadásának elején 109.000–119.000 db, a német nyelvű *Ewige Anbetung* című imakönyv 58. kiadásának elején 245.000 db olvasható.

„Századunkat talán nem is ok nélkül nevezik az Oltáriszentség századának. Azt hiszem és örömmel látom, hogy alig volt még század, amelyben a legméltóságosabb Oltáriszentség tisztelete olyan fokot ért volna el, mint épen napjainkban. Mintha kezdenék a szivek-lelkek megérteni, hogy az Oltáriszentség imádása képezi tetőpontját, koronáját minden egyházi ájtatosságnak.” – olvashatjuk Liguori Alfonz *Szentséglátogatások* című imakönyvének 1902-es magyar nyelvű előszavában.⁴

Az általános könyv-, nyomda- és olvasástörténeti tendenciák mellett a kultusz és a hozzá kapcsolódó kiadványok fellendülését az egyház tudatos törekvései is jelentősen segítették. Az Eucharisztia tiszteletében olyan eszközt és forrást láttak a 19. század során a klérus tagjai, amely egybeforrasztotta a hívők közösségét, lelki egységet és ezáltal társadalmi összhangot teremtetett. Úgy vélekedtek, hogy a hívek szentáldozásból származó lelki boldogulása magában foglalja a társas együttlét sikerének titkát és így hozzájárulhat az ország jólétéhez és a vallásukat elhanyagoló híveket is új buzgalomra sarkallhatja.⁵ Erről olvashatunk az *Örökimádás* imakönyv 12. órára, az ország jólétéért rendelt elmélkedésében:

„A mi édes magyar hazánkban is fölállítottad kegyelemtrónodat és oltáraink szentségházában elrejtve várakozol reánk, hogy minden kérésünket teljesítsd, szenvedéseinkben vigasztalást, minden földi és lelki gondjainkban segítséget nyujts nekünk. Ámde az emberek ezen végtelen kegyelmet nem ismerik. Magadra hagynak szent templomodban s a világ mulandó örömei után sietnek. Szereteted csodálatos titkát sokszor tiszteletlenséggel illetik, meggyalázzák és káromolják. Édes Jézusom, legmélyebb töredelemmel s keserű fájdalommal borulok lábaid elé és egész hazánk nevében bocsánatért, kegyelemért és irgalomért esdeklek.”⁶

A 19. század derekán különösen is előtérbe kerültek ezek a szempontok, hiszen „a polgárosulás társjelenségeként [...] különösen az 1850–1870-es években a tömegek feltűnően távolodtak az egyháztól és a vallástól.”⁷ A vallási közömbösség növekedésével is fontossá vált az egyház számára, hogy a polgári liberalizmus elvei szerint alakuló magyar társadalomban elmélyítse, bensőségesebbre formálja hívei életét és megvédje őket az újonnan terjedő eszmék nyomán felerősödő hitellenes, a vallást, az egyházat támadó áramlatok ártó hatásaival szemben. Új és dinamikus pasztorációs stratégiát kellett kialakítania, amelynek egyik eszközévé a könyv és a sajtó vált, melynek keretében nagyszámú lelkiségi mű, köztük imakönyv került piacra.⁸ Ebbe a folyamatba illeszthetőek az Oltáriszentség tiszteletét előmozdító imakönyvek és sajtótermékek (*Reménységünk, Jézus Szíve Hírnöke* folyóiratok) is.

4 *Szentséglátogatások könyve* 1902. 1.

5 GLATTFELDER 1938. 108–124., különösen: 109, 115, 116.

6 *Örökimádás* 1940. 499.

7 KÓSA 2011. 155.

8 MÉSZÁROS 1998. 12.

A pasztoráció másik eszköze, és egyúttal lehetősége azoknak a kultuszoknak, áhítatgyakorlatoknak a fellendítése, támogatása volt, amelyekről a hívek egyházhoz és hitükhöz való visszatérését remélték. XIII. Leó a *Rerum Novarum* enciklikában hangsúlyozza ennek fontosságát:

„Az áhított megoldást leginkább a szeretet bőséges kiáradásától várhatjuk, annak a keresztény szeretetnek a kiáradásától, amely az evangélium minden mást magában foglaló fő törvénye, amely mások javáért mindig kész feláldozni magát, mely a világ magabizása és a féktelen önszeretete ellen a legbiztosabb ellenszer.”⁹

A Mária tisztelet, a Jézus Szíve, a Szent Család tisztelet fellendítése mellett az Oltáriszentség tisztelete jelent meg, mint olyan forrás, amelyből ezt a szeretet kiáradást remélte az egyház. Ezt a gondolatot szemléltetik az imaszövegekben megjelenő, sokat ismétlődő toposzok: *kimeríthetetlen táplálék, szeretet tűzhelye, jámbor lelkek menhelye, üdvösségünk menhelye*. Erre a *Szentséglátogatások könyve* című imakönyv előszava is utal:

„Hiszen az Oltáriszentségből fakad minden áldás, kegyelem és jótétemény, az a kútfő, mely soha ki nem apad, hanem az örök élet vizét árasztja szét ezer meg ezer sugárban szüntelen.”¹⁰

Itt nem pusztán az Oltáriszentség kultuszának revitalizációjáról volt szó, hanem arról is, hogy a kultusz egy másik perspektívába helyeződött: rámutatott a csendes, kegyelmi élet értékeire, és a Krisztussal való személyes találkozás ígérését nyújtotta. Ez különösen az imakönyvek *elmélkedések, engesztelések, rövid beszélgetések, szellemi hódolatok* című áhítatgyakorlatait olvasva nyer igazolást.

Az imában megjelenő, és a társadalmat emberibbé, hívőbbé tevő isteni szeretetet jelenítette meg a szentostya és a bor. Ennek a gondolatnak a jegyében szorgalmazta X. Pius, 1905-ös dekrétuma a minél gyakoribb áldozást. A dekrétum az első keresztények gyakorlatára hivatkozik, és hangsúlyozza: az ember a szentáldozás által dicsőülhet meg igazán.¹¹ Az imakönyvekbe belelappozva ez a gondolat is hangsúlyosan megjelenik és a tisztelet egyik alapvető elemévé válik a tárgyalt korszakban.

Az imakönyvek, imafüzetek áttekintése arra is rámutatott, hogy a 19. században új lendületet nyerő kultuszok a társulatok kiadványaiban is viszszafelelnek, jelezve közösségi gyakorlatokban való meglétüket. Így az Eucharisztia tiszteletéhez kapcsolódóan jelentettek meg áhítatot segítő kiadványt oltáregyletek, eucharisztikus szövetségek, Jézus Szent Teste, Jézus Szíve és rózsafűzér társulatok, iskolai kegyességi csoportok, de akár még földműves társulat is. A közösségi gyakorlatban a szentségimádások kerültek középpontba. Ezek olyan szentmisén kívüli devóciós alkalmak voltak, ahol az oltárra kitett, valóságosan is jelen lévő Krisztust szimbolozáló Oltáriszentség adorációja zajlott imákkal, énekekkel, elmélkedésekkel. Az ilyen alkalmakra

⁹ Az enciklika magyar szövegét lásd <https://regi.katolikus.hu/konyvtar.php?h=125> (letöltés: 2019. január 14.)

¹⁰ *Szentséglátogatások könyve* 1902. 1.

¹¹ JUNG MANN 1960. 185.

összeállított kiadványokban többször egyéb kultuszformák gyakorlását is összekapcsolták az Oltáriszentség tiszteletével. Leggyakrabban a Jézus Szíve és Jézus szenvedéstörténete körüli tanítással és gyakorlatokkal. A két tisztelet együttes ápolását olykor maguk az áhítatgyakorlati vezérkönyvek javasolták: „Különös áhitattal viseltessenek a tagok Jézus legszentebb szíve iránt is, mely oly csodálatos módon lakik közöttünk az oltári Titokban, ugyszintén Urunk kinszenvedése iránt, melynek ezen imádandó Szentség folytonos emléke.”¹² Az Eucharisztia kultuszának Jézus Szíve iránti odaadással való szoros összekapcsolódását az az elképzelés magyarázta Glattfelder Gyula szerint, hogy Jézus Szíve az Eucharisziát rejtő tabernákulumban dobog, és ez az, ami biztosítja a hitetlen korban a krisztusi gondolat megvalósulását.¹³

Hangsúlyos időszakok

Az imakönyvek listája egyértelműen jelzi, hogy az Eucharisztia tisztelete az 1800-as években meginduló fellendülése után, az 1900 és 1947 közötti időszakban volt a legintenzívebb. A 2000-es évektől újra megszapordtak az ilyen jellegű kiadványok, utalva talán a kultusz megélnéülésére.

A 20. század említett hangsúlyos időszakán belül két nagy esemény mentén rajzolódik még ki némi élnéülés az áhítatban. Az egyik ilyen az első, illetve második világháború, amikor nyolc imakönyv és hat kisnyomtatvány is megjelent, hogy a Jézus Szíve kultuszához hasonlóan, az Oltáriszentség is nagyon fontos vigasz forrást jelentett sokak számára a világháborúk nehézségei között. Nem véletlen, hogy az első világháború korszaka az Oltáregyletek működésének a csúcsa.¹⁴ Ismert továbbá, hogy a katonák, és az otthon maradt hívők körében a vallásos buzgóság, és a gyakorlati keresztény élet is fokozottabbá vált a háború alatt. A megpróbáltatások közepette igen sokan visszatáltak Istenhez, a szentáldozások. A század eleji adatokhoz képest, az első világháborúban főleg az első péntek megtartása emelkedett (sokfelé tíz-húszszorosára) és egyre többen naponta járultak szentáldozáshoz.¹⁵ Bennük Krisztus megváltó és életet adó jelképisége valósult meg. Az ő szenvedése, áldozata, és halála alkalmas szimbólum volt ahhoz, hogy általa megvalósítható legyen egyfajta imitatio Christi. Erre különösen szükség is volt, hiszen az egyházi vélekedésben: a háború Isten büntetése, amiért vezekelni kellett. Ehhez nyújtott lelki erőforrást az Eucharisztia tisztelete és gyakori vétele.

Talán nem meglepő, hogy a két világháború mellett a budapesti Eucharisztikus Világkongresszus éve, 1938 (és az előkészületi év, 1937) ugrik ki a kiadványok nagyobb számával. Összesen hat ekkor megjelent imakönyvet és imalapot sikerült felkutatni. A több mint fél millió hazai és külföldi zarándokot megmozgató rendezvény hatalmas elismerés volt hazánk-

12 *A legfőlségesebb Oltáriszentség imádása ...* é. n. 28–29.

13 GLATTFELDER 1938. 115–116.

14 Ez a megállapítás a jelen kötet alapját képező konferencián többször is elhangzott. Főként Tengely Adrienn és Lakatos Adél előadásában, melyekről e kötetben olvasható tanulmány.

15 SALACZ 1974. 207.

nak és az egyháznak. A szervezők még tovább fokozták ezt a jelentőséget azzal, hogy a kongresszust összekapcsolták a Szent István Jubileumi Évvel is, annak legkiemelkedőbb eseményévé tették. Az impozáns ünnepekkel és látványosságokkal színesített program mellett az Eucharisztia kultuszának spirituális tartalmai is jóval nagyobb hangsúlyt és nyilvánosságot kaptak. Ennek eszközéül szolgáltak a legkülönfélébb lelkiségi olvasmányok, köztük az imakönyvek, imafüzetek és imalapok is.

Kiemelkedő személyiségek a kultusz mögött

Liguori Szent Alfonz

Elsőként az Oltáriszentség kultuszának egyik legnagyobb elkötelezettjét, *Liguori Szent Alfonz* dél-itáliai püspököt, egyháztanítót kell említenünk (1696–1786). Dogmatikai, morálteológiai művei mellett kiemelkedők voltak az egyszerű hívők számára írott lelkiségi írásai, amelyben a barokk túldíszített nyelvvel szemben, egyszerű fogalmazásban próbálta az embereket az Isteni szeretetre vezérelni. Szemlélete és írásai által az Eucharisztia tiszteletének egy újfajta lelkiségét honosította meg.¹⁶ A barokk távolságtartó és dicsőítésen alapuló imádata (tabernákulum, oltár építmény, úrnapi körmenet) helyett az Oltáriszentséghez való közelséget és az azzal való lelki összekapcsolódást állította a középpontba. Ennek megvalósításához dolgozta ki a szentséglátogatások módszerét, melyet egyfajta meditációs gyakorlatként is értelmezhetünk.¹⁷ Az elmékedések, azaz látogatások középpontjában mindig az Oltáriszentség áll. A hívő lélek számára ez szimbolizálja Krisztus valóságos jelenlétét a földi világban. Egy-egy látogatás alkalmával tehát a hívő embert Krisztus előtti elmékedésre, magába nézésre hívta Liguori Alfonz. Ennek lépései: Isten jelenlétébe helyezkedni, lelkiismeret vizsgálatot tartani, lelki olvasmányt olvasni és azon elmékedni, jó elhatározást tenni.

Híres műve (*Le visite al Santissimo Sacramento e a Maria SS.ma*), ezekhez a látogatásokhoz nyújt segítséget, a szentségimádások egyik legfőbb segédkönyve lett szerte a világban.¹⁸ A könyv egy német nyelvű fordítását (*Besuchungen des allerheiligsten Sakraments und der Jungfrau Maria auf jeden Tag des Monats*) már 1802-ben kiadták Budán a Landerer nyomdában, a magyar

16 Az előkelő családból származó Liguori Alfonz ügyvédként kezdte pályáját, majd egy sikertelen per után a papi pálya mellett döntött. Teológiai tanulmányai végeztével felszentelték, és Nápolyban kezdett lelkipásztorokdni. Belépett egy világi papokból álló missziós társulatba és a hagyományos kereteken kívül is hitoktatásokat tartott a tudatlan népek, és megszervezte a szegények és betegek gondozását. Prédikációiban nagyon világosan, tárgyilagosan és egyszerűen beszélt, annyira, hogy a kor barokk cirádáihoz szokott füleknek elviselhetetlennek tűnt a stílusa. Ám épp komoly, egyszerű és tárgyilagos tanításával vonzotta maga köré a férfiakat, akikből 1732-ben megalapította a Redemptorista rend férfi, majd női közösségét. A rend feladatául a vidék elhagyatott népének lelki gondozását tette, melyet maga is gyakorolt. 30 évig végzett népmissziós tevékenységet Dél-Itáliában. Emellett híres morálteológus, dogmatikus, énekszövegeivel, imakönyveivel nagy hatást gyakorolt kora olasz népi jámborságára. Diós 1988., online elérés: <https://archiv.katolikus.hu/szentek/0801.html> (letöltés: 2019. február 4.)

17 JUNGSMANN 1960. 185.

18 Lelkiségi munkáit (prédikációk, egyházi énekszövegek, lelkiségi művek) hetven nyelvre fordították le és közel 20.000 kiadást értek meg. HÄRING 2006. 388–389.

változat először 1858-ben, Heimlich Ferdinánd római katolikus pap fordításának köszönhetően került a piacra.¹⁹ A címléírása alapján plébános P. Markus Andreas Hugues: *Die Besuchungen des allerheiligsten Altarsakramentes und der Gottesmutter* című német fordítását vette alapul. A magyar fordítás népszerűségét jelzi négy egymást követő (1861, 1866, 1903, 1922) kiadása. Összehasonlító vizsgálatok hiányában, egyelőre csak feltételezni tudjuk, hogy Nogall János ugyancsak ebből a német, esetleg az eredeti olasz műből dolgozott a *Vezérkönyv az Oltáriszentség folytonos imáadására Liguori Szt Alfonz után* című imakönyv összeállításakor, melyből a címlapok alapján tizenkilenc kiadás jelent meg. Ugyancsak említést érdemel a magyar Eucharisztia kultusz nagy apostolának, Varga Mihálynak az Üdvösség útja című imakönyve, mely szintén Liguori Szent Alfonz egy művének a fordítása. Ha az egyéb címen megjelent Liguori fordításokat is figyelembe vesszük, azt mondhatjuk, szentséglátogatásai Magyarországon is „sikersztorivá” váltak. Ez bizonyára nem független a szent egyháztanító harminc éves népmissziós tevékenységétől, melyben különös figyelemmel fordult az egyszerű emberek felé. Tudta jól, hogy mire van igénye és fogadókészsége a híveknek, valamint saját mély eucharisztikus és máriás lelkisége is sokaknál visszhangra talált.

Walser Iso

A redemptorista Liguori Alfonz mellett a svájci bencés szerzetes, *Walser Iso* (1722–1800) írása volt még nagy hatással a magyarországi Oltáriszentség tisztelet lelkiségi irodalmára. Ő volt az összeállítója a *Die ewige Anbetung*, vagy német nyelvterületen közkeletű nevén, a *Der Grosse Walser* című imakönyvnek, melynek magyar fordítása, az *Örökimádás* még napjainkban is az egyik leginkább használt és ismert imakönyv.

A vaskos imakönyv eredete a 18. századba nyúlik vissza, a St. Gallen közelében fekvő Neu St. Gallen in Liebingen plébániára. A plébániát 1751-ben alapították, hogy a hegyek rejtett völgyeiben és zugaiban élők lelki gondozása is biztosított legyen. Egy fiatal lelkes papot, Joseph Helget rendelték ide szolgálatra. A plébánia mellett hamarosan egy női kolostor alakult, melynek lelki gondozását szintén a plébános látta el. A női közösség tagjai a tanítás, a kézimunka és imádság mellett elhatározást tettek, hogy kis kápolnájukban folyamatosan imádni fogják az Oltáriszentségben jelen lévő Istent. Így az 1755 nagybőjtjétől folyamatos volt a templomban az örök imádás ájtatosság, sőt hamarosan valamennyi St. Gallenhez tartozó női bencés kolostorban is bevezették. Joseph Helg e női kolostorok ájtatosságaihoz állított össze egy 12 órára bontott ima- és elmélkedés gyűjteményt. Walser Iso, aki később a st. galleni apátság dékánja lett, ezt dolgozta át és egészítette ki további 12 imaórá-

19 A magyar mű adatai: Liguori Szent Alfonz: *Mária látogatásai a legméltóságosabb Oltáriszentség és a Boldogságos Szűznel a hónap minden napjára*. Hungues után németből ford. Heimlich Ferdinánd. Pest, Szt. István Társulat, 1857. További kiadásai: 1861 (Eger, Érseki líceum), 1866 (Pest, Emich), 1903 (Budapest, Szt. István Társulat), 1922 (Budapest, Szt. István Társulat).

val, valamint ünnepi alkalmakhoz tartozó imaórákkal (szintén 24 darab).²⁰ Az 1786-ban megjelent könyv tehát elsődlegesen a bencés női közösségeket segítette a napi 24 órás szentségimádásban.²¹ (A 740 oldalas könyv már csak 1 kg-os súlya miatt sem volt igazán „olvasó barát”). Az imakönyv a nagyközönség elé, többszöri átdolgozás után csak 1887-ben került, 30 imaórával és immár egy jól kézbe vehető formában. Átdolgozóiról nem sikerült adatokat találnom. Ezt a kiadást még számos további átdolgozás követte, változó számú (12, 30), az év ünnepeihez igazodó imaórával.

Varga Mihály

Walser *Ewige Anbetung* imakönyvének keresztül jutunk el Varga Mihály (1861–1935) plébános személyéhez, aki a hazai Oltáriszentség kultuszának legnagyobb elkötelezettje, terjesztője volt. Neki köszönhetjük Walser Iso népszerű *Örökimádás* (1898), valamint Liguori Alfonz Üdvösség útja (1896) című imakönyvének fordítását. Plébánosi pályáját Csongrádon kezdte káplánként, majd Csanyteleken, végül Kiskunmajsán végzett szolgálatot, immár esperes, kanonokként. Fordításai mellett ő volt az Oltáriszentség kultuszát terjesztő és felkaroló *Reménységünk* folyóirat alapítója is. „Egész életében lan­kadatlan lelkesedéssel dolgozott az Oltáriszentség ügyének előmozdításán, és minden alkalmat megragadott, hogy eszméit a nagyközönséggel is megismer­tesse.” A Walser-féle *Örökimádás* imakönyve kiadásának pillanatától kezdve rendkívül népszerű volt. „Családfők rendelik meg annyi példányban, ahány tagja van a családnak. Elsőáldozási, bér­málási, nászajándék az *Örökimádás* nemcsak Magyarországon, hanem messze a tengeren túl is, Amerikában is.” – írták 1935-ben a *Kunsági Hírlapban*.²² A könyv sikere napjainkig töretlen az idősebb korosztály körében. Egy 2018-as nyári, csíkszentdomokosi terepku­tatáson figyeltem meg, hogy szinte sehol nem hiányzott a lelki olvasmányok közül. Sokan és gyakran használják, elsősorban az otthoni egyéni imaalkal­makkor. Varga Mihálynak éppen ez volt a könyvvel a célja: „A könyvben fog­lalt imák, a közös reggeli és esti imák kivételével, magán ájtatosságra van­nak szánva, az egész órák pedig vagy karban közösen, vagy magányosan végezhetők.” Az 1038 oldalas gyűjteményben az általános imák mellett mise, szentgyónási és szentáldozási imákat, litániákat, énekeket találunk. A könyv fő gerincét a *Látogatások*, azaz a negyed (2 db), fél (2db) és egész órás (33 db) egyéni lelki hódolatokhoz, illetve adott esetben a közösségi szentségimáda­ sokhoz adott segédletek adják. Ezekben imák, elmélkedések, zoltárok és

20 A mű keletkezéséről maga Walser Izsó írt könyve 1786-os előszavában. A könyv digitális változata elérhető: https://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb11292235_00735.html (letöltés: 2019. február 4.)

21 Nem a svájci bencés szerzetesnők voltak az elsők, akik az örökimádás gyakorlatát meghonosították kolostorukban. Már a 16. századtól alakultak hasonló céllal közösségek. Így például: Benediktinerinnen von der Ewigen Anbetung (1526), Caracioliner (Nápoly, 1583), Örökimádó Kapucinusok (Svájc, 1591), Compagnie du St. Sacrement (Párizs, 1630) és további közel 40 szerzetes közösség, melyek a francia forradalom tiltó rendelkezéséig működtek. Közülük a 19. század közepén több újjáéledt. Drós 2005. 361.; HOFMANN 1959. 1263–1266.

22 1935. szeptember 29.

könyörgések vannak fűzérbe szedve, hogy vezessék az olvasót az Isten előtti hódolat gyakorlásában. Itt tehát újra visszaköszön a Liguori Szent Alfonznál megismert szentséglátogatások módszere, középpontban a Krisztussal való személyes, szimbolikus találkozás ígérétevel.

Halász Pál

A meghatározó személyek sorában a pesti, majd szegedi plébánost, Halász Pált kell még kiemelni.²³ A számos lelkeségi művet jegyző szerző öt munkáját is az Oltáriszentség tiszteletnek szentelte.²⁴ Nem tudjuk, ezek a munkák elértek-e akkora népszerűséget, mint Varga Mihály munkái, de helyi szinten minden bizonnyal kifejtették hatásukat. Ismerve Halász Pál templom és közösségépítő, írói tevékenységét, a plébános feltehetően hívei lelki életére is különös gondot fordított. Munkássága egyenlőre feldolgozatlan, de talán ez az apró képkocka is rámutat az egyházi közösségekben tevékenykedő pap kultuszalakító szerepére.

Összegzés

Az Eucharisztia tiszteletéhez kapcsolódó áhítati kiadványok rövid áttekintésével részint jelezni szerettem volna, hogy mekkora lehetőségek rejlenek e forráscsoport feldolgozásában. Kiaknázatlanok lelkeség-, egyház-, és kultusz-történeti vonatkozásaik, különösen a 19–20. századi kiadványok esetében.²⁵ Általuk is árnyalható lenne a papságnak, különösen az alsópapság helyi, regionális, sőt akár országos szerepének a bemutatása, hiszen e művek szerzői, fordítói, akár még kiadói és terjesztői is ők maguk voltak. Egy-egy kultusz formálásában ilyen módon is nagy szerepet kaptak. Másrészt az imakönyveknek és kisnyomtatványoknak már csak a számba vétele is alkalmasnak bizonyult arra, hogy a választott korszak Oltáriszentség tiszteletéről egy áttekintést kapjunk. Láthatóvá vált a 20. század első évtizedeinek, különösen pedig a világháborúk, és a '38-as Eucharisztikus Világkongresszus évének hangsúlyos szerepe. Kirajzolódott, hogy a hazai tisztelet sokat merített az olasz (Liguori Szent Alfonz), a svájci (Walser Iso), valamint a spanyol és a francia spirituális irodalomból, melyek sokszor német közvetítéssel jutottak el a hazai piacra.²⁶ A hazai devóciós gyakorlatok tehát jól illeszkedtek az európaiakhoz, még ha némi időbeli késéssel is, de átvették és követték annak irányait. A könyvek

23 Halász Pál a pályája elején a Regnum Marianum káplánja, hittanár. 1931-ben átlépett a csanádi egyházmegyébe, ahol Szeged-Móraváros plébánosa lett. Itt 1933-ban templomot építtetett, majd 1935-ben egy népházat katolikus kultúrotthon néven. Ezután a város belvárosi plébániájára került, kanonoki, majd apát kinevezést kapott. TAKÁCS 1998. 524–525.

24 A Katolikus Lexikon szócikke 33 önálló munkát, 2 folyóirat munkájában való részvételt említ. Lásd TAKÁCS 1998. 525.

25 A 18. század előtti lelkeségi irodalom feldolgozása az utóbbi években különösen nagy lendületet vett a PPKÉ Barokk Lelkiségtörténeti Kutatócsoport kutatásainak, az ő konferencia és kiadvány sorozatuknak köszönhetően. Kiadványaik online elérhetősége: <https://btk.ppke.hu/tudomanyos-kozelet/kutatasok/mta-ppke-barokk-irodalom-es-lelkiseg-kutato-csoport/kiadvanyaink> (letöltés: 2019. február 1.)

26 Lásd a függelék Imakönyvek/1–13, 18, 24, 25, 26, Kisnyomtatványok/4–7 tételét.

és kiadványok azt is jól visszatükrözték, hogy az Oltáriszentség kultuszának mind a közösségi, mind pedig az egyéni vallásos áhítatban fontos szerepet szántak a szerzők. Közösségi gyakorlatként a szentségimádásokhoz, magánjátatossági formaként pedig a szentséglátogatásokhoz nyújtottak az olvasóknak segítséget. A második Magyarországon szervezett Eucharisztikus Kongresszus időpontjához közeledve, talán érdemes e tanulságoknak az átgondolása és kamatoztatása napjaink viszonyai között.

Irodalom

DIÓS ISTVÁN

1988 *A szentek élete I–II*. Szent István Társulat, Budapest. Online elérhetőség: <https://archiv.katolikus.hu/szentek/index.html> (letöltés: 2019. február 4.)

DIÓS ISTVÁN

2005 Örökimádás. In: Diós István (szerk.) *Magyar Katolikus Lexikon X*. Szent István Társulat, Budapest, 361.

GLATTFELDER Gyula

1938 A társadalmi egyensúly titka. In: Bangha Béla (szerk.) *Az Eucharisztia, az Oltáriszentség tanának hittani és erkölcsi tartalma*. Korda Kiadó, Budapest, 108–124.

HÄRING, Bernhard

2006 Alfons Liguori. In: Walter Kasper (Hrsg.) *Lexikon für Theologie und Kirche* 6. Herder, Freiburg – Basel – Wien, 388–389.

HOFMANN, Konrad

1959 Ewige Anbetung. In: Josef Höfer – Karl Rahner (Hrsg.): *Lexikon für Theologie und Kirche* 3. Herder, Freiburg, 1263–1266.

KÓSA LÁSZLÓ

2011 *Művelődés, egyház, társadalom*. Tanulmányok. Akadémiai Kiadó, Budapest.

JUNGMANN, Andreas Josef

1960 Die Eucharistie als Mitte unserer Frömmigkeit. *Geist und Leben* XXXIII. 3. 184–191.

MÉSZÁROS ISTVÁN

1998 *A Szent István Társulat százötven éve 1848–1998*. Szent István Társulat, Budapest.

SALACZ GÁBOR

1974 *Egyház és állam Magyarországon a dualizmus korában*. Aurora Könyvek, München.

TAKÁCS EMMA

1998 Halász Pál. In: Diós István (szerk.) *Magyar Katolikus Lexikon IV*. Szent István Társulat, Budapest, 524–525.

Felhasznált források

- A legfölségesebb Oltáriszentség imádása és az Oltáregyletnek ismertetése.*
Szerkesztette: Mészáros Kálmán, Szent Család Kis Követének könyvtára. 4. kiadás. Budapest, Nagy Sándor Könyvnyomdája, é. n.
- Rerum Novarum XIII.* Leó pápa enciklikája a munkáskérdésről. Róma, 1891.
- Szentséglátogatások könyve* Liguori Szent Alfonz után. Budapest, Kármelita Rendház, 1902.
- Örökimádás: a legméltóságosabb Oltáriszentség imakönyve.* Fordította: Varga Mihály, Budapest, Szent István Társulat, 1946.
- Ewige Anbethung des allerheiligsten Altars-Sakrament, In dem Geist und in der Wahrheit:* in öffentlich- und Feyerlich-immerwährendem Gottes-Dienst für die Löbl. Jungfrauen-Klöster der Fürstlich-St. Gallischen Landen ... Hrsg.: Walser, Iso, St. Gallen, Fürstl. Gotteshaus, 1786.

Függelék

Magyar nyelvű imakönyvek az Oltáriszentség tiszteletére

1570–1800-ig:²⁷

1. n. n.: *A Szent Lélek Istenhez való nyoltzad napi ájtatosság.* Az Oltári szentséget szüntelen Imádó Ájtatos társaság Székes fehérvári püspökségben. Pest, Royer Nyomda, 1780.
2. n. n.: *Az teste lett szent Ige,* avagy Krisztus Urunk leg-szentségesbb Teste Congregáziójának regulái, bucsui és ájtatossági, melly Bé-hozatott, s föl-állittatott... egy méltatlan egyházi renden lévő paptul, Kassa, Akadémiai Nyomda, 18. sz.
3. n. n.: *Úrnapi ajándék,* azaz az Emmánuel Isai. 7. 14. velünk lakozó, de elrejtett Isai 45. 15. Istennek inneplő köszöntése, imádása. Pécs, Engel, 18. sz. (3 kiadása ismert)
4. n. n.: *A föld indulás ellen az Oltári Szentségben lévő Isten fiához áhitatos ének és könyörgés.* Győr, Streibig Nyomda, 18. sz.

²⁷ Az adatok forrása Bajáki Rita: *Az 1800-ig magyar nyelven megjelent imakönyvek bibliográfiája.* Kézirat, 2016.

5. n. n: *Dicsértessék az Oltári Szentség. Imádság.* Nagyszombat, 18. sz. (16 oldal – kisnyomtatvány)

1640–1800-ig:²⁸

1. Az *Oltáriszentség előtt Krisztus urunk, és az ő szent anyjának tiszteletére rendeltetett ájtatosság.* Eger, 1773. (elveszett)

1800 után kiadott imakönyvek és ponyvák:²⁹

1. *Vezérkönyv az Oltáriszentség folytonos imáadására* Liguori Szt Alfonz után. Fordítja: Nogall János. Pest, Eggenberg, 1867. További kiadásai: 1938 (Budapest, Oltáregylet, 19. kiadás).
2. *Liguori Szent Alfonz vezérkönyve az Oltári-Szentség látogatásáról.* Kiadja: Nogall János. 4. kiadás. Eger, Érseki Nyomda, 1881. További kiadásai: 1895 (5. kiadás. Bécs, Holzhausen), 1900, 1902 (6–7 kiad. Nagyvárad, Szentlászló Nyomda).
3. *Vezérkönyv a legfölségesebb Oltáriszentség folytonos imáadására és a szegény templomok fölszerelésére Budapesten alakult Oltár-Egyesület tagjai számára* Liguori Szent Alphons után. Esztergom, Budapesti Központi Oltár-Egyesület, 1895. További kiadásai: 1910, 1935 (Budapest, Stephaneum Nyomda).
4. *Vezérkönyv a legfölségesebb Oltáriszentség folytonos imáadására alakult oltár-egyesület tagjai számára* Liguori Szent Alphons után. Youngstown, O., Katolikus Magyarok Vasárnapja, 1947.
5. *Liguori Szent Alfonz Mária látogatásai a legméltóságosabb Oltáriszentség- és a Boldogságos Szűznel a hónap minden napjára.* Hungues után németből ford. Heimlich Ferdinánd. Pest, Szt. István Társulat, 1857. További kiadásai: 1861 (Eger, Érseki líceum), 1866 (Pest, Emich), 1903 (Budapest, Szt. István Társulat), 1922 (Budapest, Szt. István Társulat).
6. Alphons Maria von Ligouri: *Besuchungen des allerheiligsten Sakraments und der Jungfrau Maria auf jeden Tag des Monats.* Ofen, Landerer, 1803.
7. *Liguori Szent Alfonz Szentség-látogatásai.* Fordította és kiadta: Nogall János. 3. kiadás. Pest, Eggenberger, 1867.

28 Az adat forrása Holl Béla: *A magyar nyelvű nyomtatott katolikus imádságoskönyveink bibliográfiája.* Kézirat. Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Levéltára, Saját Írások sorozat 121. tétel, Budapest, 1958.

29 Az adatok forrásai: a Katolikus Lexikon vonatkozó szócikkei, a Móra Ferenc Múzeum Bálint Sándor Hagyaték ima- és ponyvagyűjteménye, az OSZK Katalógusa, az 1800 utáni magyar nyelvű imakönyvek adatbázisa, a MOKKA, a MATARKA és könyvantikváriumok oldalai, valamint Tengely Adrienn adatközlései, amelyekért ezúton is köszönetet mondok.

8. *Szentséglátogatások könyve Liguori Szent Alfonz után.* Budapest, Kármelita Rendház, 1902. További kiadások 1917 (4. kiadás. Uo.)
9. *Liguori Szent Alfonz: Szentséglátogatások és Mária-köszöntők a hónap minden napján.* Fordította: Diós István. Budapest, Szent István Társulat, 2004.
10. *Liguori Szent Alfonz: Az üdvösség útja.* Fordította: Varga Mihály. Czegléd, Sebők Béla Nyomdája, 1896. További kiadásai: 2018 (Budapest, Kapisztrán Szent János Kiadó).
11. *Izsó Walser: Örökimádás: a legméltóságosabb Oltáriszentség imakönyve.* Fordította: Varga Mihály. Vác, Franklin Társulat, 1898. További kiadás: 1899 (Csongrád, Csany, magánkiadás), 1900 (?), 1903 (?), 1910, 1913, 1916, 1917, 1923 (Kiskunmajsza, magánkiadás), 1936, 1937, 1940, 1946 (Budapest, Szent István Társulat), 1990 (Budapest, Macondo).
12. *Izsó Walser: Kis örökimádás: a legméltóságosabb oltáriszentség imakönyve.* Fordította: Varga Mihály. Kiskunmajsza, Stephaneum Nyomda, 1922. További kiadások: 1923 (Uo.).
13. *Egy óra az Oltáriszentség előtt: a Walser, Varga «Örökimádás» imakönyvből.* Kiskunmajsza, Missió Nyomda, 1923. További kiadásai: 1932, 1936, 1946 (Budapest, Szent István Társulat).
14. *Iso Walser: Rukovät večnej poklony prevelebnej sviatosti oltárnej.* Prelož. Ján Krššák. Budapest, Stephaneum Tlač, 1926.
15. *Halász Pál (szerk.): Szentségimádás: imádságos- és énekeskönyv a legméltóságosabb Oltáriszentség tiszteletére.* Budapest, Atheneum, 1924.
16. *Halász Pál: Imádjuk az Urat! Szövegkönyv a szentségimádási kilencedhez.* Budapest, Atheneum, 1937. További kiadások: 1943 (?), 1944 (Kaposvár), 1946 (?), 1948 (?).
17. *Halász Pál: Egy órás ájtatosság a 34. eucharisztikus világkongresszus 3. évfordulója megünneplésére.* (Németül és tótul is.) Budapest, 1941.
18. *Bangha Béla: Napkelet és napnyugat. Élő szellemek hódolata az Oltáriszentség előtt.* Budapest, Pázmány-Sajtó, 1938.
19. *Müller Lajos: Jertek, imádjuk! Novéna az Oltáriszentség tiszteletére.* Budapest, Korda Kiadó, é. n.
20. *Az oltár előtt. Rövid beszélgetések a szentségi Jézussal.* Spanyolból ford. Reiner Irma. Budapest, Szent István Társaság, 1938.
21. *n. n.: Szentségimádási szentóra.* Használatos a Szt-ferencrendiek templomában a hó első vasárnapján. Jászberény, 1941.
22. *Ziegler András: Éjjeli szentségimádás elégtételül az éjjeli bűnökért.* 4. kiad. Kalocsa, Rózsafűzergyár, 1941.
23. *n. n.: Az oltári szentség látogatásai: egy hétben minden napra, kivált úrnapi időre alkalmazott elmélkedések és imádságok.* Németből magyarázta és bővítette: Kis Pál. Buda, Egyetemi Nyomda, é. n.

24. n. n.: *Nyolc nap a szentségi Krisztussal. Eucharisztikus lelkigyakorlat.* Szatmárnémeti, 1944.
25. *A legméltóságosabb Oltáriszentség előtt egy imádságban eltöltött óra öt perczekre beosztva.* Franciából fordította: Kisfaludy Zoltán Lajos. Budapest, Szent István Társulat, 1899. További kiadásai: 1900 (?), 1922 (?), 1925 (Cluj-Kolozsvár, Bonaventúra), 1931 (?).
26. Fecht X. F.: *Kis örökimádás imakönyv: a legméltóságosabb Oltáriszentség 15 látogatása, főképen az eucharisztikus szövetségek (gyermekek, ifjak, és leányok) használatára: egy szentmise-ájtatossággal.* Fordította: Tiefenthaler József. Budapest, Élet Nyomda, 1915.
27. *Oltártűzek. Jámbor gondolatok és beszélgetések Jézussal az Oltáriszentségben.* 1–5. köt. Ford. Marton Bernát. 1926–33.
28. Székely László: *Hódolat az Oltáriszentség előtt: szavalókórus.* Budapest, Korda, 1937.
29. *Imádságoskönyv Oltáregyleti tagok számára, egy órának üdvösséges felhasználásával a legméltóságosabb Oltáriszentség előtt.* Több jeles szerző utána a pécsi egyházmegyei hatóság jóváhagyásával. Pécs, Pécsi Oltáregylet, 1912.
30. n. n.: *A szenvedés éjjele. A nagycsütörtöki éjjeli szentségimádás rövid ismeretése és vezérfonala.* Budapest, Korda, 1939.
31. n. n.: *Az Oltáriszentség előtt: szentóra.* Klagenfurt, Carinthia, 1967.
32. Kovács András: *Jézussal ébren: imaóra az Oltáriszentség előtt.* Kecskemét, Korda, 2000.
33. Werner Alajos: *Keresztút az Oltáriszentség előtt.* Budapest, 1951. További kiadásai: 2009 (Budapest, Szent István Társulat), 2017 (Budapest, Szent István Társulat).
34. Barbaric Slavko: *Imádkozzunk az Oltáriszentség előtt.* Novi Sad, Agape, 2005.
35. n. n.: *Az Oltáriszentség előtt: Jézus valós jelenlétéről.* Budapest, Stella Maris Alapítvány, 2006.

Kisnyomtatványok

1. *Kiengesztelő Ima a legméltóságosabb oltáriszentség előtt!* Rózsfüzér-készítő házi ipar. Kalocsa, Werner Károly Könyvnyomdája, 1911.
2. *Egy negyedóra a legméltóságosabb Oltáriszentség előtt.* Kalocsa, Jurcsó Kálmán Könyvnyomdája, 1903.
3. *Ájtatosság a legszentebb Oltáriszentség imáadására.* Nyíregyháza, 1938. További kiadások: Budapest, Gör. Kat. Papnövendékek, 1940.
4. *A legméltóságosabb Oltáriszentség látogatása: párbeszéd alakban iskolák és egyesületek számára.* Franciából fordítva. Budapest, Stephaneum

- Nyomda, 1909. További kiadásai: 1921, 1926, 1930, 1942 (Budapest, Stephaneum Nyomda).
5. *A legméltóságosabb Oltáriszentség egy órai imádása hazánk jólétéért: az Örökimádás imakönyvből.* Kiskunmajsa, Missió, 1923. További kiadások: 1924 (Uo.).
 6. Varga Mihály: *A legméltóságosabb oltáriszentség előtt Magyarorszáért karban végzendő imák.* Walser Örökimádás imakönyv nyomán. Budapest, Kath. Sajtóegyesület Főv. Hölgybizottsága, 1914. Kapható minden magyar templom főbejárata előtt és a kiadó székházában. További kiadások: 1926 (Eger, Érseki Líceum Nyomda).
 7. *Walser–Varga örökimádás imakönyv nyomán ... imák.* Eger, Egri Minorita Rendház, 1934.
 8. *A Székesfehérvári Földműves Társulat ájtataskodása a legméltóságosabb oltáriszentség imádásakor újévkor és farsang utolsó napjaiban.* Székesfehérvár, Felsővárosi Egyházközség, Debreczeni István Nyomdája, 1926.
 9. *A legméltóságosabb Oltáriszentség látogatása egyedül vagy közösen és szentóra idején.* Szatmár, 1941.
 10. *Keresztúti ájtatosság háború idején: a legméltóságosabb Oltáriszentség tiszteltére.* Győr, Győr Egyházmegyei Alap, 1943.
 11. Halász Pál: *Végtelen felségű Szív! Jézus Szíve-ájtatosság a Legméltóságosabb Oltáriszentség előtt.* Budapest, Korda, 1947.
 12. Halász Pál: *Boldogasszony Anyánk! Máriás ájtatosság a legméltóságosabb Oltáriszentség előtt.* Budapest, Korda Társulat, é. n.
 13. *Imádjuk az Urat! Szöveggönyv a szentségimádási kilencedhez.* Dr. Halász Pál Szeged-mórávárosi plébános. Actio Catholica, 1937.
 14. *Esti ájtatosság háború idején a legméltóságosabb Oltáriszentség előtt.* Kassa, 1914.
 15. Mészáros Kálmán (szerk.): *A legfölségesebb Oltáriszentség imádása és az Oltáregyletnek ismertetése.* Szent Család Kis Követének könyvtára. 4. kiadás. Budapest, Nagy Sándor Könyvnyomdája, é. n.
 16. *Szép ének az Oltáriszentségről.* Buda, Landerer, 1828.